

Спеціалізованій вченій раді
Д 64.055.02 Харківського
національного економічного
університету імені Семена Кузнеця
61166, м. Харків, пров. Інженерний, 1-А

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора
Безтелесної Людмили Іванівни на дисертацію Лаптєва
В'ячелав Ігорович «Методологія проблемно-орієнтованого
розвитку людських ресурсів», подану на здобуття наукового
ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 –
демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

1. Актуальність дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами та темами

Сучасний розвиток світової системи характеризується новим етапом, що свідчить про перехід економік розвинених країн до постіндустріального типу, заснованого на домінуванні знань, сфери послуг, інтелектуальної праці, досягнень науки і культури, інновацій, глобальних інформаційних систем і новітніх технологій у бізнесі. На зміну традиційним ієрархічним системам контролю, прийшли нові форми самоорганізації, визнання і впливу з боку колег, внутрішні форми мотивації можливості професійного та особистісного розвитку. У такій ситуації працівники прагнуть працювати більш незалежно, відмовляються від гарантії зайнятості в обмін на самостійність, прагнуть не лише пристойної оплати праці і навичок, а й можливостей вчитися і розвиватися, впливати на зміст роботи та мати гнучкий графік діяльності, що в сукупності змінює сутність праці та особливості її організації як на мікро-, так і на макро- рівні. Однак, на жаль, державні та місцеві органи влади, які повинні забезпечувати ефективний розвиток людських ресурсів, не в повній мірі виконують покладені на них завдання, а подекуди й неготові вчасно реагувати на зовнішні і внутрішні виклики і проблеми. Недовиконання органами влади цих функцій і неадекватна реакція на виклики і проблеми

відображаються на розмірі прихованого безробіття в країні, демо-економічному навантаженні на населення працездатного віку, невідповідності освіти вимогам і очікуванням реального сектору економіки, негативному міграційному сальдо тощо. Все це обумовлює необхідність комплексної роботи з людськими ресурсами не тільки на мікро-, але й на макро- та мезо- рівні, яка б проводилася з урахуванням змін в навколишньому середовищі, переходу до економіки інформаційного типу та створенням умов перманентної підтримки розвитку найбільш цінного ресурсу сьогодення – людини.

З цієї точки зору дисертаційна робота Лаптева В. І., спрямована на розробку концепції та теоретико-методологічного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів з урахуванням його особливостей на різних рівнях управління, є надзвичайно актуальною.

Дисертаційне дослідження має зв'язок з науковим тематичним планом Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за науково-дослідною темою «Вплив діяльності домогосподарств на формування безпеки людського розвитку» (номер державної реєстрації 0117U000986). Також дисертаційна робота є частиною наукових досліджень Національної металургійної академії України за темою «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (номер державної реєстрації 0107U001146). Напрямок досліджень відповідає тематичній спрямованості наукових розробок Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за темами: «Теоретичні аспекти дерегулювання економіки України та її регіонів в умовах вступу країни до інтеграційних об'єднань» (номер державної реєстрації 0114U001542), «Забезпечення економічної безпеки України в контексті інтегрування в ЄС» (номер державної реєстрації 0114U004556), «Механізм державної підтримки реконструкції промисловості України» (номер державної реєстрації 0117U003219), «Стратегування економічної політики для України» (номер державної реєстрації 0116U006999).

2. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наведені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації, є достатньо обґрунтованими, що підтверджується оприлюдненням та критичним узагальненням значної кількості фундаментальних праць вітчизняних та закордонних вчених економістів, використанням достатнього обсягу статистичної інформації.

Рівень проведеного дослідження свідчить про глибоку обізнаність дисертанта з напрацюваннями провідних вчених і фахівців та практиків з розвитку людських ресурсів, що підтверджується коректним вибором та вирішенням наукових та практичних завдань, відповідно до яких узагальнено та систематизовано понятійний апарат проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів: «розвиток» (с. 494-496), «проблема» (с. 223-227), «проблемно-орієнтований розвиток людських ресурсів» (с. 80), «система проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» (с. 80; 237-240). За результатами порівняльного аналізу понять схожих з поняттям «людські ресурси» за ознаками: рівень та сфера розповсюдження, ключова сутність та характеристики у роботі визначено сутність та основні складові поняття «людські ресурси» (с. 37-54). В результаті історичного аналізу було згруповано основні теорії, школи та підходи в рамках існуючих парадигм щодо людських ресурсів (с. 55-76). За результатами логічного аналізу наукових точок зору вчених-економістів систематизовано проблеми розвитку людських ресурсів (с. 188-192; 231-236), а також чинники (с. 247-259), які впливають на це; інструментарій (с. 352-366) та пріоритетні напрями (с. 400-421) проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. На основі сформульованих та доведених гіпотез обґрунтовано концепцію забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 259-279).

Інформаційною основою дослідження стали законодавчі, нормативно-правові акти органів державної влади й управління, вітчизняна та зарубіжна наукова література, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, обласних державних адміністрацій України, звітно-аналітична інформація міжнародних і вітчизняних статистичних структур і рейтингових агентств, матеріали науково-практичних конференцій, форумів, круглих столів, симпозіумів.

Достовірність отриманих результатів визначається коректним застосуванням широкого спектру методів дослідження: аналізу, синтезу, наукової абстракції, абстрактно-логічного методу, компаративного аналізу,

класифікації, контент-аналізу, морфологічного аналізу, методу аналізу ієрархій, експертного опитування, теорії логіки та гіпотетико-дедуктивного методу, методу апіорного ранжування, кореляційного аналізу, кластерного аналізу, методу лінійної згортки, матричного й імітаційного моделювання, сценарного підходу, графічного методу, а також системного та комплексний підходів тощо.

Достовірність та обґрунтованість результатів роботи підтверджується, також їх апробацією на 23 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

3. Основні наукові результати дисертації, отримані особисто здобувачем

Наукова новизна одержаних в дисертаційній роботі результатів полягає в розробленні концепції проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів в Україні. Дисертація містить низку теоретичних та практичних результатів і положень наукової новизни, які віддзеркалюють вирішення поставлених в роботі завдань.

1. Систематизовано еволюцію наукових підходів до розвитку людських ресурсів через історичний аналіз етапів діалектики основних шкіл, теорій та концепцій стосовно ефективного використання людських ресурсів, які розвивалися в рамках існуючих парадигм, що дозволило актуалізувати проблему розвитку людських ресурсів на трьох економічних рівнях (с. 53-73).

2. Узагальнено та систематизовано понятійний апарат проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, за рахунок чого аргументовано вибір двох основних складових проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів: перша – це «умови розвитку» (включає демографічну; освітньо-навчальну; мотиваційну компоненти); друга – «результати розвитку» (включає компоненти результативність і мобільність), такий підхід обумовлює взаємозалежність їх впливу на рівень проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 73-83).

3. Розроблено методичний підхід до ідентифікації світових і вітчизняних демографічних та соціально-економічних проблем розвитку людських ресурсів, який ґрунтується на принципах проблемно-орієнтованого підходу та

дозволяє визначити значимість та пріоритетність проблем в залежності від економічного рівня (с. 152-192).

4. Систематизовано нормативно-правове забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, яке дозволило побудувати матрицю, що передбачає розподіл нормативно-правових документів за економічним рівнем їх виникнення та розповсюдження, а також напрямом дії і функціональною спрямованістю (с.117-136). На основі цього також узагальнено інституційне забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, структура якого передбачає державні, недержавні та неформальні інститути на макро-, мезо- і мікрорівні (с. 136-152).

5. Уточнено ієрархічно-функціональну типологізацію проблем розвитку людських ресурсів за рахунок введення таких критеріальних ознак, як: психофізіологічна реакція, ступінь важливості та терміновості, витратність вирішення, спосіб вирішення, час (тривалість), сфера виникнення, масштаби наслідків та охоплення проблеми, можливість виразити кількісно або якісно; введені ознаки допомагають сформувати головні та типові проблеми розвитку людських ресурсів й розробити шляхи їх вирішення на таких рівнях розвитку соціально-економічної системи як макро-, мезо- та мікрорівнях (с. 226-230).

6. Визначено поняття «система проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів», що враховує принципи відкритості, динамічності, адаптивності при прийнятті управлінських рішень з метою вирішення теоретичних та практичних завдань розвитку людських ресурсів на всіх рівнях розвитку соціально-економічної системи (макро-, мезо- та мікро); такий підхід дозволяє отримати нові знання та досвід з використанням наукової рефлексії та активних практичних дій і досліджень (с. 237-247).

7. Визначено та класифіковано чинники проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів за рахунок виокремлення таких ознак, як: рівень впливу; наслідки впливу; спрямованість державного регулювання проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. На основі методу аналізу ієрархій визначено найбільш значущі чинники розвитку людських ресурсів: мотиваційні, організаційно-правові та ресурсні, управління якими дозволяє обґрунтувати напрями та визначити дієві інструменти проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 247-259).

8. Розроблено концепцію проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, яка враховує розвиток людських ресурсів на макро-, мезо- та мікро

рівнях та систему принципів, методів та інструментів їх розвитку на основі проблемно-орієнтованого підходу; за умов своєчасної реакції на перманентну мінливість середовища та тенденції розвитку людських ресурсів стає можливим досягти врахування інтересів таких суб'єктів соціально-трудова відносин як найманий робітник, роботодавець та держава (с. 259-280).

9. Обґрунтовано методологію проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (з урахуванням розроблених автором складових та компонент оцінки на трьох економічних рівнях з ідентифікацією кластерів та матриць взаємозв'язку компонент оцінки), що передбачає послідовність етапів оцінки рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів; розроблено проблемно-орієнтовану систему розвитку людських ресурсів в якій сформовано пріоритизацію відповідних напрямів у дорожній карті реалізації концептуальних положень (с. 284-298).

10. Розроблено методологічний підхід до оцінювання рівня проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на таких рівнях розвитку соціально-економічної системи як макро-, мезо- та мікро, що базується на інтегральних та часткових показниках (на які впливає економічний рівень) та підсумовується з таких субіндексів, як «умови розвитку» і «результативність розвитку»; це сприяє ідентифікації проблем розвитку людських ресурсів на акцентованих рівнях (с. 298-315).

11. Побудовано механізм проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, який передбачає взаємодію всіх його елементів на трьох економічних рівнях під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, що забезпечує вибір оптимального інструментарію вирішення проблем розвитку людських ресурсів та його пріоритетні напрями (с. 366-385).

12. Сформовано імітаційну модель проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, в якій за допомогою когнітивної карти побудовано зв'язки між її елементами та забезпечена можливість вибору декількох сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на трьох економічних рівнях з урахуванням можливих ризиків (с. 385-400).

13. Обґрунтовано методичний підхід до вибору пріоритетних напрямів та послідовність вибору інструментів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, який базується на імітаційній моделі розвитку, когнітивній карті зв'язків елементів моделі та оптимістичних сценаріях вирішення

проблеми за відповідними умовами та обмеженнями у відповідності до мікро-, мезо- та макроекономічного рівня (с. 400-422).

Отримані автором наукові положення сформульовані коректно. За кожним визначений науковий результат, сутність його новизни та її ступінь. Слід зауважити, що отримані результати значно розширюють попередні наукові дослідження проблем розвитку людських ресурсів за трьома економічними рівнями.

4. Теоретична цінність і практична значущість наукових результатів

Одержані результати дослідження у сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему, яка полягає в обґрунтуванні концепції та розробці теоретико-методологічного та методичного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Теоретична цінність результатів полягає у розробленні теоретико-методологічних засад проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. Розроблено концепцію (с.259-279) і методологію проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с.284-297); удосконалено понятійний апарат (с. 73-101); запропонована типологізація проблем (с. 228-237) і чинники (с. 247-259), які впливають на розвиток людських ресурсів на трьох економічних рівнях, що є значним внеском у розвиток економічної теорії.

Практична цінність результатів дослідження полягає у розробленні методичного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, а саме: методичних підходів до ідентифікації проблем розвитку людських ресурсів на макро-, мезо-, та мікрорівнях; вибору пріоритетних напрямів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 400-421); механізму розвитку людських ресурсів в межах системи їх проблемно-орієнтованої розвитку (с. 237-247); сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів на макро-, мезо- та макроекономічному рівнях з урахуванням потенційних ризиків та критеріїв ефективності з наступним вибором сценарію, що задовольняє обраним критеріям на трьох економічних рівнях (с. 380-400).

Прикладну цінність також мають імітаційна модель проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (с. 394-406).

Практична значущість результатів дисертаційного дослідження підтверджується їх впровадженням у діяльність: Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва (довідка № 04-30/14-1010/282722 від 08.12.2017 р.); Виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області (довідка № 08-12/4327/2-18 від 09.11.2018 р.); Департаменту соціального захисту населення Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 01-40/05-8448 від 22.06.2018 р.); Об'єднання промисловців і підприємців Харківської області – Регіональне відділення Всеукраїнської громадської організації «Український союз промисловців і підприємців» (довідка № 119/1/2 від 04.07.2018 р.); Харківської обласної спілки «Молодіжні Ініціативи» (довідка № 2008/18 від 20.08.2018 р.); ДП «Завод імені В.О. Малишева» (довідка № 92/46 від 27.08.2018 р.); ДП «Харківське конструкторське бюро з двигунобудування» (довідка № 624/15-63 від 17.09.2018 р.); Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (довідка № 47/05-18 від 28.05.2018 р.).

5. Повнота викладення положень дисертації в опублікованих працях і в авторефераті

За темою дисертації у відкритому друці опубліковано 55 наукових праць загальним обсягом 60,79 ум. друк. арк., особисто здобувачу належить 37,18 ум. друк. арк. В тому числі: 1 одноосібні монографії; 2 колективні монографії; 29 наукових статей, з них – 11 у наукових фахових виданнях України, 18 статей у виданнях іноземних держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 23 публікації за матеріалами конференцій. Результати дисертаційної роботи отримали широку апробацію – вони доповідалися на 23 Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях. В публікаціях достатньою мірою розкрито основний зміст дисертації, повністю висвітлено новизну наукових результатів. Публікації відповідають встановленим вимогам, в них визначено наукові задачі, методи їх вирішення й описано отримані наукові результати. Автореферат написаний у науковому стилі, літературною мовою, згідно з поставленими вимогами і повною мірою відображає зміст і структуру дисертації.

6. Відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам

Дисертаційна робота містить усі необхідні структурні елементи та включає вступ, п'ять розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Робота написана українською мовою, з дотриманням наукового стилю викладання матеріалу. За змістом, структурою та оформленням робота відповідає вимогам МОН України до докторських дисертацій.

Мета, об'єкт, предмет дослідження сформульовані коректно. Відповідно до поставленої мети виконано всі завдання.

Зміст автореферату та викладені в ньому основні положення є ідентичними тим, які наведені у дисертації. Зміст та структура автореферату відповідає встановленим вимогам.

Перелік положень та результатів, представлених Лаптевим В.І. у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук, не містить результатів кандидатської дисертації.

7. Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації

Детальне ознайомлення з дисертаційною роботою та її авторефератом дозволяє зробити висновок щодо їхньої ідентичності. Наведені в авторефераті наукові положення, висновки і рекомендації в повному обсязі розкриті й обґрунтовані в тексті дисертації. Основні положення дисертації, що наведені в авторефераті, логічно розкривають зміст наукової проблеми дослідження.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Поряд з позитивними сторонами, дисертаційна робота Лаптева В'ячеслава Ігоровича містить ряд недоліків та дискусійних положень, які потребують подальшої деталізації:

1. У другому розділі (параграф 2.1., с.117-136) здійснений детальний аналіз проблем нормативно-правового забезпечення розвитку людських ресурсів в Україні з урахуванням світового досвіду, що дало змогу автору

ідентифікувати основні проблеми в цій сфері, проте цілком логічним була б розробка рекомендацій щодо вирішення цих проблем в розділі 5.

2. Розроблена дисертантом концепція проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів (параграф 3.4, с.259-280) має чітко сформульовану мету, принципи, висунуті гіпотези, а також доведені положення, що підтверджують її теоретичну цінність. У той же час згідно рис. 3.9 та рис.2 автореферату між гіпотезами концепції та її положеннями існує прямолінійний зв'язок, при якому доведення кожної гіпотези формує одне положення. Однак у роботі простежується мультизв'язок між рядом гіпотез та положень.

3. Практичну цінність має запропонована автором імітаційна модель, яка передбачає реалізацію сценаріїв проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. Однак, автору слід було б більш детально обґрунтувати кількісні параметри розглянутих сценаріїв (табл. 5.3. с. 292-293) Так, зокрема, незрозуміло, чому сценарій 2 (мезоекономічний) передбачає збільшення витрат на освіту з обласних бюджетів саме на 5%.

4. Важливим з точки зору досягнення поставленої мети дисертаційного дослідження є здійснене автором обґрунтування пріоритетних напрямів проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів. Однак, серед результатів реалізації цих напрямів (рис. 5.10, с. 411) «зменшення тіньового ринку» вказано тільки на мезорівень, що видається дискусійним. Саме цей результат має прояви на всіх трьох рівнях. Крім того, застосування терміну «тіньовий ринок» замість традиційно використовуваного терміну «тіньовий сектор економіки», на наш погляд, є некоректним.

5. Теоретичне значення має запропонована класифікація проблем розвитку людських ресурсів (рис. 3.2, с. 231). В роботі доцільно було навести приклади за всіма класифікаційними ознаками, щоб збільшило практичну цінність дисертаційної роботи.

6. У дисертації автором використовується значний понятійний апарат проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів, що підкреслює теоретичну значимість роботи. Проте, у тексті зустрічаються різні терміни в межах одного поняття (наприклад, «проблемно-орієнтована система розвитку людських ресурсів» і «система проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» (с. 16 автореферату)), що ускладнює сприйняття наукових

результатів. Тому доцільним є приведення у роботі понять до єдиної термінологічної бази.

Зазначені недоліки та дискусійні положення не знижують наукової значимості отриманих результатів і мають розглядатись радше як напрямки подальших наукових пошуків у межах проблематики пошуку шляхів забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Загальний висновок

Дисертація Лаптева В'ячеслава Ігоровича на тему «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» виконана на актуальну тему, є самостійною логічно-завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій вирішено складну науково-практичну проблему з розроблення теоретико-методологічного та методичного забезпечення проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів.

Дисертаційна робота містить наукову новизну, має теоретичну цінність та практичну значущість і відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

За змістом, структурою, оформленням, актуальністю та науковою новизною подана до захисту дисертаційна робота «Методологія проблемно-орієнтованого розвитку людських ресурсів» відповідає вимогам, які ставляться до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, зокрема, п.п. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. На підставі здійсненого аналізу можна зробити висновок, що автор дисертації – Лаптев В'ячеслав Ігорович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент,

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри трудових ресурсів і
підприємництва Національного
університету водного господарства та
природокористування

Л. І. Безтелесна

НУВГП	
Особистий підпис	
Безтелесної Л.І. засвідчую	
Нач. відділу кадрів	
« 02 »	12 2018 р.

О.Р. Умань